

RECENTS INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A CENTCELLES (1996-1997)

*Josep-Anton Remolà Vallverdú
(CODEX-Arqueologia i Patrimoni)*

En aquest article farem referència als treballs arqueològics que, finançats pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i realitzats per Codex-Arqueologia i Patrimoni, es van dur a terme a la vil·la romana de Centcelles (Constantí, Tarragonès) arran de la instal·lació del tancament perimetral del monument. Aquesta tanca encercla l'àrea on les delimitacions realitzades per l'Institut Arqueològic Alemany (IAA) van detectar una major concentració de restes. La intervenció ha consistit en el seguiment i excavació dels diversos punts afectats per la instal·lació dels fonaments de la tanca. En total es van excavar onze sondeigs distribuïts al llarg del perímetre de la tanca (Fig. 1) que van proporcionar, com veurem més endavant, resultats diversos. Fem tot seguit una breu relació descriptiva de cadascun d'aquests sondeigs:

SONDEIG 100

Sondeig de 2 x 1,5 metres al sud de l'edifici de la cúpula, entre el molí paperer i el de Reus (tram sud de la tanca). Sobre un nivell geològic de superfície regular, s'estenien un nivell de naturalesa indeterminada i un nivell d'enderroc/abocament de runa. Ambdós nivells eren coberts per un estrat agrícola tallat per una rasa de plantació de vinya. Aquesta rasa, un cop colmatada, va ser coberta per dos nivells d'ús també agrícola. Procedents del nivell d'enderroc destaquem un reduït conjunt de ceràmiques d'època

medieval. La peça més interessant és un perfil complet de tapadora amb nansa horitzontal en ceràmica grisa. Un exemplar de forma gairebé idèntica (amb restes de vidrat) va ser localitzat en el farciment de la torre de les Monges de Tarragona essent, per tant, anterior a finals del segle XIV (BENET *et alii* 1991: fig. 26). De fet, es tracta d'una forma habitual en contextos dels segles XIII i XIV de Catalunya⁽¹⁾.

SONDEIG 200

Sondeig de 1,5 x 1,5 metres al sud de l'edifici de la cúpula, més pròxim al molí de Reus que l'anterior (tram sud de la tanca). El nivell geològic presenta un lleuger retall longitudinal cobert per un estrat posterior al 100 dC, sobre el qual es recolza una estructura feta de pedres irregulars (mur?), datable, possiblement, en època medieval. Ambdues unitats estratigràfiques eren cobertes per un potent estrat d'ús agrícola. Per sobre d'aquests s'estenen dos nivells agrícoles més.

SONDEIG 300

Sondeig de 2 x 1,5 metres al nord de l'edifici de la cúpula (tram nord). El possible nivell geològic estava tallat per una sitja d'aproximadament 1,80 metres de diàmetre màxim. Sobre la base de la sitja s'estenia un nivell llimós i estèril de formació natural que indicava un període d'abandonament durant el qual va esdevenir un receptacle d'aigües pluvials. Sobre aquest nivell recolzava un còdol regular de dimensions considerables (coberta de la sitja?) que era cobert per un potent estrat d'argiles interromput per un prim nivell d'arenas. El material molt escàs i absolutament fragmentat és d'època romana. Només podem destacar la presència de dos fragments de TS Africana A, un fragment de TS Hispànica i dos fragments de Comuna Africana de les formes Ostia III, 267. Tot això suggereix un moment de colmatació posterior al segle I dC. Per sobre de la sitja s'estenien dos nivells de textura argilosa amb un material similar al documentat a l'interior de la sitja: TS Africana A, Comuna Africana de les formes Lamboglia 10B i Ostia I, 261. Aquesta darrera forma suggereix una cronologia posterior a c. 150 dC. Per sobre s'estenien dos nivells agrícoles associats a una alineació de pedres que pot ser interpretat com el límit meridional de la sèquia existent o com la base d'un mur de límit de propietat. Tota aquesta seqüència està coberta per un nivell agrícola que forma el sòl actual.

SONDEIG 400

Sondeig de 2 x 1,5 metres en el tram est de la tanca. El nivell geològic, regular, està tallat per la construcció de dos murets paral·lels de morter de calç fets a sac que defineixen una canalització orientada nord-est/sud-oest. L'espai interior, molt estret

(1) Vegi's, per exemple, el tipus VII del forn IX de Casampons (Berga, el Berguedà), actiu, sembla ser, des de finals del segle XII (PADILLA 1984: 142), els fragments dels segles XIII-XIV localitzats a Sant Pere del Pedrés (Bellcaire d'Urgell, la Noguera) (BERTRAN 1984) o els exemplars del tester 374-B del taller de Cabrera d'Anoia (l'Anoia), datat entre el segle XII i la primera meitat del XIV (PADILLA/VILA en premsa).

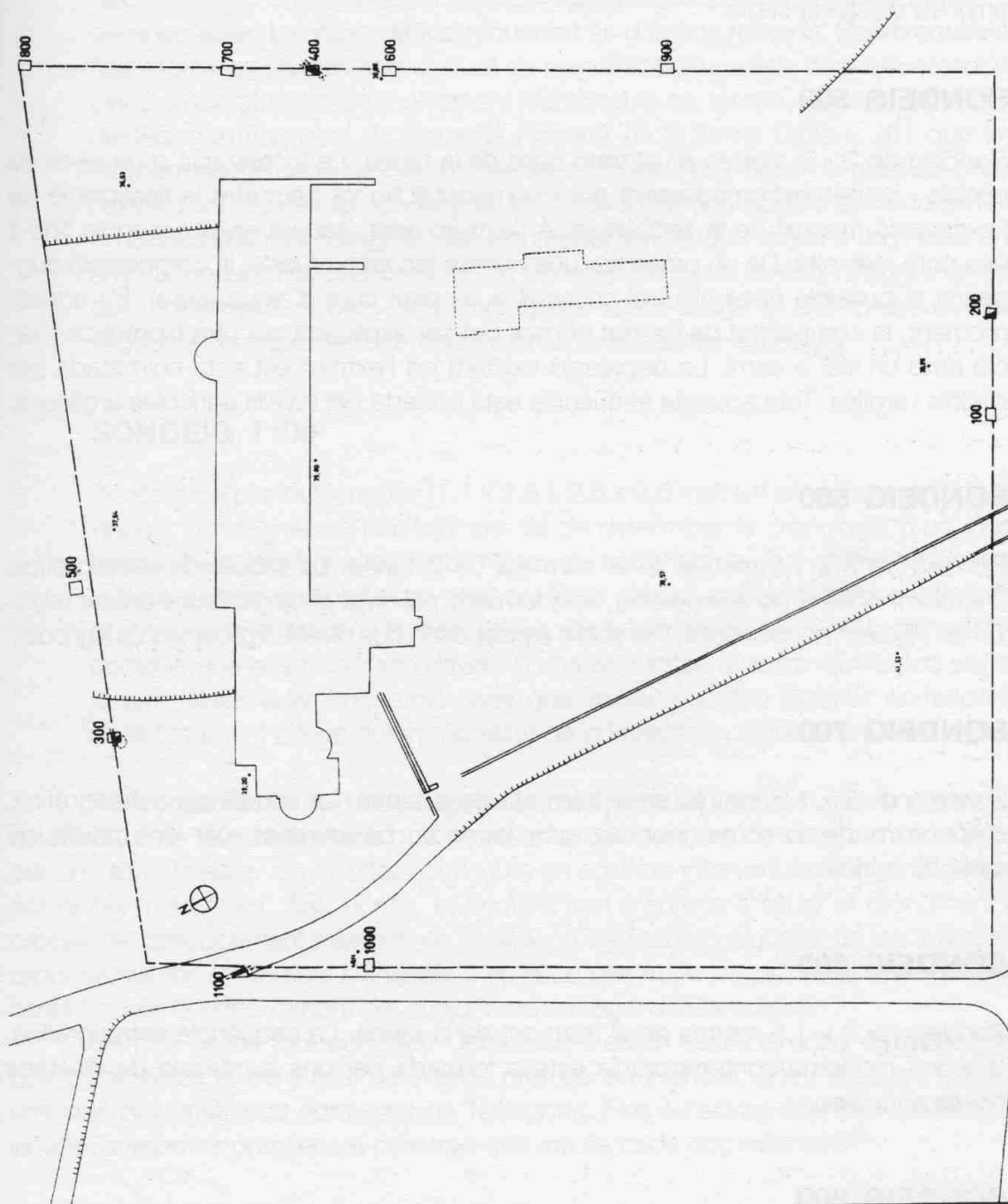

Fig. 1: Planta general amb indicació dels sondeigs (CODEX).

(entre 10 i 12 cm) està farcit per una capa de llims sense materials arqueològics significatius. Tot i la manca d'arguments objectius, som de l'opinió que es tracta d'una estructura romana. En època contemporània s'efectuà un rebaix de planta aproximadament oval que talla tant el substrat geològic com part d'un dels murs de la canalització. Tota aquesta seqüència estratigràfica era coberta per un nivell agrícola en ús fins al cessament definitiu de l'activitat a principis de la dècada dels anys 90 d'aquest segle.

SONDEIG 500

Sondeig de 2 x 2 metres en el tram nord de la tanca. La localització d'un nivell de còdols i arenas extremadament dur i compactat no va permetre la finalització de l'excavació manual de la seqüència. A l'extrem oest, aquest nivell ascendia fins a una cota més alta. De no presentar una duresa tan accentuada, la composició suggeriria el possible nivell al·luvial associat a un petit curs d'aigua (riera). En aquest moment, la compacitat de l'estrat només pot ser explicada per una hipotètica relació amb un vial o camí. La depressió existent en l'extrem est està colmatada per còdols i argiles. Tota aquesta seqüència està coberta per nivells agrícoles argilosos.

SONDEIG 600

Sondeig de 2 x 1,5 metres en el tram est de la tanca. La seqüència estratigràfica, d'època moderna/contemporània, està formada pel nivell geològic lleugerament rebaixat en l'extrem nord-oriental. Per sobre es disposen dos nivells argilosos d'ús agrícola.

SONDEIG 700

Sondeig de 2 x 1,5 metres en el tram est de la tanca. La seqüència estratigràfica, d'època moderna/contemporània està formada, bàsicament, per dos nivells de caràcter agrícola.

SONDEIG 800

Sondeig de 2 x 1,5 metres en el tram est de la tanca. La seqüència estratigràfica, d'època moderna/contemporània estava formada per una successió de diversos nivells agrícoles.

SONDEIG 900

Sondeig de 2 x 1,5 metres situat vora la intersecció dels trams est i sud de la tanca. La seqüència estratigràfica, d'època moderna/contemporània i escassa potència, es redueix al nivell geològic regular cobert per dos nivells agrícoles.

SONDEIG 1000

Sondeig de 2 x 1,5 metres en el tram oest de la tanca. La seqüència estratigràfica resulta, en relació a la tònica habitual, interessant (és una zona on les excavacions de l'IAA van documentar una concentració d'estructures tant d'època romana com medieval). El substrat geològic, força regular, presenta una lleugera depressió a l'extrem oest. Una depressió que es regularitza per un nivell de graves i arenes compactades. L'escàs material recuperat és d'època romana. Sobre aquesta superfície regularitzada s'estenia el nivell de preparació d'una línia de pavimentació/circulació. L'únic material cronològicament identificable és, també, d'època romana. Podem destacar un fragment de Comuna Africana de la forma Ostia I, 261 que indica un moment de formació de l'estrat posterior al segle I dC. Sobre el nivell de circulació, a l'extrem occidental del sondeig, es localitzava una acumulació de cendres i carbons. Ambdues unitats estratigràfiques eren cobertes per dos nivells d'un mateix enderroc, amb abundant material ceràmic de construcció (teula corba) i fragments de revoc, que, inicialment podem datar en època tardo-antiga o alto-medieval. Els nivells següents corresponen a diversos moments d'activitat agrícola.

SONDEIG 1100

Sondeig de planta triangular (1,1 x 2,5 x 2,6 x 0,5 metres) en el tram oest de la tanca. Aquest sondeig es va plantejar per tal de determinar la cronologia d'un mur, fet de pedres irregulars travades amb morter, de bona factura (0,5 metres d'amplada). Per la seva posició (orientat nord-sud) era lògic pensar que es tractés de la continuació del mur de límit del camí de Montblanc. De tota manera, la sòlida factura del mur feia possible que ens trobéssim davant d'una estructura anterior reutilitzada per aquesta funció. Malauradament, l'únic nivell que va ser possible excavar corresponia a un nivell fortament alterat durant l'asfaltat de la variant del camí recentment construïda.

Hem organitzat el text que segueix en tres parts on intentem, per una banda, fer un estat actual de la problemàtica que representa des del punt de vista científic Centcelles i, per una altra, integrar els resultats obtinguts en aquesta intervenció dins de la periodització actual del monument. Així, doncs, la primera part s'adreça a situar el monument i el seu procés de descobriment i estudi, en la segona es recullen algunes de les interpretacions proposades fins al moment i, finalment, es fa un resum de les petites aportacions dels presents treballs al coneixement del conjunt arqueològic de Centcelles.

Com ja és de tots conegut, Centcelles s'estén sobre el suau pendent aterrat que caracteritza el tram final del marge dret del riu Francolí, entre aquest i Constantí i a uns cinc quilòmetres al nord-oest de Tarragona. Fins a l'actual crisi de l'activitat agrícola, vinyes i avellaners omplien un paisatge que ara és cada cop més erm⁽²⁾.

(2) Una visió menys modificada de l'espai pot observar-se a través de les fotografies publicades per l'Institut Arqueològic Alemany (per exemple SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: lámina I). A finals del segle XIX es recollien anualment unes 59.000 càrregues de vi i 15 quarteres d'avellaners en un terme municipal de 4.589 jornals on dominava la vinya (2.942 jornals) (SABATER 1888: 29).

El monument està encara flanquejat a l'oest per un desdibuixat camí de Montblanc, antiga via de comunicació entre Tarragona i Lleida. L'aterrament agrícola provoca una sèrie de desnivells que en alguns casos han afavorit la desigual conservació del registre arqueològic. La part principal conservada de l'edifici tarδοantic ocupa una longitud aproximada de 90 metres en direcció est-oest, perpendicular, per tant, al pendent del terreny.

La primera referència escrita presumptament referida a Centcelles és el document de la donació feta pel comte Guifré el Pilós d'un lloc anomenat *Centumcellas* al monestir de Ripoll (888). Tant la donació (nominal en tot cas, donada la situació històrica de la regió en aquesta època) com la localització del lloc i la datació del document han estat controvertides⁽³⁾. De tota manera, sigui o no correcte l'acte i la cronologia, la localització ("...iuxta civitatem Tarragonam...") i el nom semblen apuntar al Centcelles proper a Constantí. Segons R. d'Abadal, es tractaria d'una interpolació introduïda amb anterioritat a l'any 982 (ABADAL 1958: 134-135), mentre que per F. Udina aquesta modificació s'hauria produït en el segle XII (UDINA 1951: 108).

Posteriorment, el lloc de Centcelles és esmentat en documents dels anys 1151⁽⁴⁾, 1154⁽⁵⁾, 1167⁽⁶⁾, 1178⁽⁷⁾ i 1194⁽⁸⁾. Segons E. Morera, ja en el segle XII el monument era església, argumentant que l'obertura circular sobre l'entrada imitava la fesomia d'una rosada medieval (MORERA 1897: 156). A principis del segle XIII (24 de setembre de 1201)⁽⁹⁾ correspon la primera referència expressa a la vil·la de Centcelles⁽¹⁰⁾. A finals del segle XIII (1279-1280), el rector de "Centum Cellis" contribuïa amb 37 sous i 3 diners i 17 sous i 9 diners, respectivament, a la dècima col·lectada a l'arxidiòcesi (CATALUNYA ROMÀNICA 1995: 57). Segons F. Cortiella (1981: 102-106), Centcelles fou una entitat de població completament diferenciada després de la restauració de la Seu metropolitana. Entre els segles XII i XIV gaudeix d'institucions semblants a les de Constantí, tot i que el seu desenvolupament demogràfic no va permetre la seva consolidació. Efectivament, durant els períodes d'inestabilitat del segle XIV, la gent de Centcelles (una zona planera difícilment

(3) "Et in alio loco in ipsa marcha iuxta civitatem Terragonam locum quem vocant Centumcellas cum miliarios IIII in giro, decimis et primitiis et cum exiis et regressiis suis, et cum omne libertate." (MARCA 1688: 819, apèndix XLVI). És a dir, la cessió del lloc de Centcelles, prop de la ciutat de Tarragona, amb els delmes i primícies, entrades i sortides i un territori entorn seu (quatre milles), amb tota llibertat.

(4) Església de "Sent Seles". Judici que tingué lloc davant del comte de Barcelona entre l'arquebisbe de Tarragona, Bernat Tort, i Guillem i Robert d'Aguiló, fills de Robert Bordet o d'Aguiló (29 d'octubre de 1151) (VILLANUEVA 1851: 280-283).

(5) "Ecclesia de Centumcellis". Butlla d'Anastasi IV, adreçada a l'arquebisbe Bernat Tort on es confirmen els béns de l'església de Tarragona (25/03/1154) (BLANCH 1985: 90-91), parroquia "nova" segons E. Gort. Una transcripció del text pot trobar-se a CATALUNYA ROMÀNICA 1995: 49-50.

(6) En un document datat el 27 d'abril de 1167 s'esmenta "[la Guarda del Lentsclell] Afronta de llevant ab lo terme de Centcelles; (...) y d'allí baixa al torrent de Centcelles,..." (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Índex Vell, 166v. i 167r.) (citat a CORTIELLA 1981).

(7) Document del 26 de març de 1178: "...en lo castell de Constantí, que de nou se construeix en lo lloc que.s diu Lentsclell, sobre Centcelles,..." (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Índex Vell, 154v.) (citat a CORTIELLA 1981).

(8) Església de "Centum sellis". Butlla de ratificació de béns i privilegis de l'església tarragonina feta pel papa Celestí III.

(9) Document de concordia entre l'abat de Ripoll i l'arquebisbe de Tarragona. Centcelles estava sota el domini de l'arquebisbe d'una forma ambigüa, un fet que va provocar conflictes amb el procurador reial de Tarragona.

(10) Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Índex Vell, 146v.

defensable) es refugiava a l'empara del castell arquebisbal de Constantí. Així, tot i que el Consell de Centcelles manté les seves funcions acabà esdevenint un mer òrgan administratiu⁽¹¹⁾. Sembla ser que en el segle XV Centcelles no s'esmenta com a vila pròpiament dita sinó com a terme o horta cada cop més integrada en el domini de la universitat de Constantí. De fet, en el fogatge de 1515 només s'esmenta una família a Centcelles (CORTIELLA 1981: 116).

L'activitat litúrgica de l'església de Centcelles, sota l'advocació de Sant Bartomeu, la tenim documentada fins a finals del segle XVIII. Sabem que l'any 1620, el senyor Montcada va fer una visita pastoral a la parròquia de Sant Bartomeu (SABATER 1888: 25). Malgrat això, les nostres fonts d'informació documental són escasses. Les conseqüències de la "Guerra dels Segadors" (1640-1652) (REMOLÀ/MACIAS 1989, REMOLÀ 1991) van tenir una incidència nefasta sobre la documentació escrita de Centcelles anterior a aquest esdeveniment bèl·lic⁽¹²⁾. La documentació conservada permet constatar la celebració de casaments des de 1576, batejos des de 1654 i enterraments des de 1627. De finals del segle XVII (1698) és una referència a Joan Ferrer, natural de la zona de Vic, com a resident a l'ermita de Sant Bartomeu (CERDÀ/ROCA /SABATÉ 1992: 16). L'any 1759, el rector R. Lafonteta oficià a l'ermita de Sant Bartomeu el dia del sant. Un any després, es va produir un litigi entre Constantí i Vilallonga per la jurisdicció eclesiàstica de Sant Bartomeu (SABATER 1888: 24-25), una prova del manteniment, esporàdic, del caràcter cultural de l'edifici⁽¹³⁾.

Entre els segles XVI i XVIII es van realitzar diversos treballs de remodelació de l'església. Concretament, l'aspecte exterior es va modificar amb el revestiment de la cúpula amb un octògon i la construcció d'un campanar⁽¹⁴⁾. L'espai intern també va patir alteracions: es va enlluir la superfície de la cúpula, cobrint els mosaics ja malmesos, i es va col·locar una cornisa de guix (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 14) a la qual fa referència el propietari de l'edifici a finals del segle XIX. Les conseqüències van ser contradictòries. El revestiment exterior de la cúpula i l'enlluït de la cara interna van afavorir la conservació, mentre que el rebaix de col·locació de la cornisa i el forat per encabir les cordes de les campanes van malmetre sensiblement la part afectada.

(11) Les funcions del Consell a principis del segle XVIII serien la vigilància i reparació de l'església de Sant Bartomeu, dels camins i terme (format per nou partides: la Riba, la Paradora d'En Giner, la paradora del Pont de Pontons, la Paradora Mitjana, els Rabassols, els seixanta Jornals, la Sort de Dalt, la Sort de Baix i la Pedra Foradada o la Burunera) i de les aigües (CORTIELLA 1981: 107).

(12) "... á no haver sigut cremats los llibres á causa de las guerras, com ho certificá lo Rnt. Joseph Fariol, Rector de Constantí, als 13 de Maig de 1656, qui rebé d'aquesta crema un testimonial per orde del Rnt. Dr. Joseph Arnés, (...), y aximateix se troba en la Comuna notat de lletra del Rnt. Dr. Francisco Girona,..." (SABATER 1888: 24-25). Aquesta referència forma part de l'escrit (22/07/1760) del Dr. Rafel Lafontena, rector de Constantí durant el tercer quart del segle XVIII, arran de la polèmica suscitada entre Constantí i Vilallonga per la jurisdicció de la parroquia de Sant Bartomeu. Tot i el text reproduït per Mossèn Salvador, Antoni Soler i Soler deixa constància que "Segun noticias que adquirí pertenecia dicho edificio al Ayuntamiento de Vilallonga,..." (carta datada el 9 de juny de 1888 reproduïda per MASSÓ 1991: 13-18)

(13) Sembla que l'any 1769 el plet encara no estava resolt, malgrat tot fa pensar que fou favorable a Constantí.

(14) Probablement el mateix que va veure B. Hernández Sanahuja l'any 1859: "...un sencillo campanario, formado de dos elevadísimos pilares de ladrillo, uno al lado del otro, rematando en su extremo superior en un pequeño arco, cubierto con un tejadito con dos vertientes,..." (HERNÁNDEZ 1888: 71).

La fi de l'activitat litúrgica es va produir entre finals del segle XVIII (MORERA 1910: 334) i la seva desafectació (1831, segons MASSÓ 1991: 10; 1835, segons CAMPRUBÍ 1953: 15). La desamortització es va produir l'any 1855 (CERDÀ/ROCA/SABATÉ 1992: 16⁽¹⁵⁾) i l'alienació quatre anys després (1859) (ROVIRA 1986: 89). L'aspecte de Centcelles a finals de la primera meitat del segle XIX era desolador: "...no tiene caserío alguno, sólo se ven trozos de un antiquísimo edificio enteramente derruido, en el que se supone por tradición que hubo un tribunal en tiempo de los Romanos." (MADOZ 1847: Censellas).

A partir de finals de la primera meitat del segle XIX es van produir les primeres troballes documentades de restes arqueològiques, entre les quals cal destacar, a més de les estructures i monedes⁽¹⁶⁾, una làpida dedicada al *sevir augustalis* Fulvius Musaeus (RIT 906) apareguda l'any 1858 "...en unas excavaciones practicadas entre estas ruinas,..." (HERNÁNDEZ 1888: 68).

El mes de setembre de 1859, B. Hernández Sanahuja visita el monument i realitza diversos dibuixos que permeten constatar una posterior destrucció de part de les restes per adequar la finca als treballs agrícoles (HERNÁNDEZ 1888: 70)⁽¹⁷⁾. Aquesta destrucció es devia produir entre 1860 ("el actual propietario", diu B. Hernández) i 1888, possiblement, dins del tercer quart del segle. En aquesta mateixa visita, B. Hernández va poder observar les restes d'una cripta i subcripta en el interior de la sala amb cúpula, així com l'enderroc de la sala quadrilobulada.

L'any 1859/1860, Antoni Soler i Soler adquireix Centcelles (1860, segons MASSÓ 1991: 10; 1859 segons CERDÀ/ROCA/SABATER 1992: 16). Disset anys després, concretament el 23 d'octubre de 1877, Antoni Soler, en una carta adreçada al seu fill Conrad explica les circumstàncies del descobriment del mosaic:

"Hace algún tiempo había notado que habiéndose desgajado algunos pedazos de yeso de la cúpula de San Bartolomé se observaban varios dibujos, pero creyendo que serían pinturas gastadas y de poco mérito, no di importancia a aquel suceso, mas días atrás estuvo el Padre

(15) Segons aquests darrers autors, els únics que citen una font original, "l'any 1855 es produeix la desamortització de Madoz, en ella surt a la venda l'ermita que, en aquell moment, segons l'anotació de l'inventari, «se halla arruinada». L'edifici es troba a la venda durant quatre anys fins que, finalment, és adquirit el 1859 per Antoni Soler i Soler que ja tenia una propietat al costat (nota 9: Arxiu Històric Provincial de Tarragona, Llibre d'inventari de la Desamortització de Madoz, vol. II, pàg. 48, Llibre del fons d'Hisenda)." (CERDÀ/ROCA/SABATÉ 1992: 16). Aquesta dada coincidiria amb l'esment que fa B. Hernández ("el actual propietario"), qui visità el monument el setembre de 1859 (HERNÁNDEZ 1888: 70). No obstant, considerant l'any de publicació del treball no podem excloure que es tractés d'una actualització posterior, especialment si tenim en compte que el mateix propietari afirma que va adquirir Centcelles l'any 1860 ("...y en año 1860 lo compré...", MASSÓ 1991: apèndix 1).

(16) "...se han descubierto vestigios de habitaciones, pavimentos, urnas cinerarias y algunas medallas, de las cuales poseemos una de Adriano, cuyos restos atestiguan una villa ó granja romana." (ALBIÑANA/BOFARULL 1849: 177). Tot i que probablement es refereix a l'entorn de l'edifici de la cúpula, sorpren una menció tan genèrica.

(17) "...levantamos el plano de todas aquellas ruinas, y dibujamos en perspectiva la iglesia y baptisterio, y ademas los otros edificios anexos del monasterio, los que hoy ya no existen." (HERNÁNDEZ 1888: 70). Els intents per localitzar aquests dibuixos han estat fins al moment, pel que coneixem, infructuosos. Sobre les restes destruïdes escriu, més endavant: "Adherido á la basílica y formando parte de ella, encontramos las ruinas del monasterio, que hubo de ser muy grandioso, atendida la extensión que las mutiladas ruinas comprendía cuando por primera vez las examinamos en 1859; al presente han desaparecido muchos de aquellos ruinosos paredones, que se quitaron á fin de poder cultivar todos los terrenos adyacentes;..." (HERNÁNDEZ 1888: 75).

Sallarés con otros compañeros suyos a visitar aquellas ruinas y la casualidad les hizo descubrir que toda la cúpula era un mosaico de mérito (...). Al día siguiente que fue el sábado me dieron noticia de dicho descubrimiento y esta tarde provisto de gemelos y teniendo preparadas dos escaleras de mano he ido a San Bartolomé con Hernández, Fábregas y Pablo y verdaderamente hemos visto que toda la parte de la cúpula en donde se había desgajado el yeso era un mosaico, distinguiéndose dos caras bien conservadas y varias figuras cuyo verdadero mérito no hemos podido apreciar ni tampoco la época, siendo preciso para ello descrostar todo el yeso que cubre el mosaico y entonces podrá saberse la época por el traje de las figuras y por su representación.”

(Carta d'A. Soler i Soler del 23 d'octubre de 1877, reproduïda per MASSÓ 1992: 65-70; cfr. SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 16)

El descobriment va motivar un primer intent d'extreure l'enlluït que cobria els mosaics. Malauradament, l'adherència d'aquest era major que la resistència que oferia el suport de les tesselles. Una contrarietat que va aconsellar no prosseguir amb els treballs de neteja (HERNÁNDEZ 1888: 72).

Podem fer-nos una idea de la situació del monument a finals del segle XIX (1877-1888) a través de la descripció que en fa el mateix Antoni Soler l'any 1888:

“...tanto para asegurarlo de una ruina inminente puesto que una de sus esquinas se habia derrumbado por completo, como para ponerlo al abrigo de las humedades que perforaban la bóveda para lo cual fué preciso enladrillar á manera de terrado toda la parte exterior de la misma y ejecutar otras obras de no menos importancia, ultimamente he hecho descubrir ó mejor desgajar todo el enyesado que cubria la parte interior de la cúpula con el cuidado que una operación tan delicada requería, á fin de que no se malease el mosaico que era de suponer se encontraria á su espalda, atendidos los restos que ya se habian descubierto. Existia alrededor de la cúpula y antes que empezase el mosaico, una cornisa construida con piezas de yeso al efecto que fué preciso quitar puesto que amenazaba ruina por no hallarse bien engastada en la pared, habiendo dispuesto conservar varios trozos de dicha cornisa y mandar dos de ellos al Museo Arqueológico como testimonio perenne de haber formado parte de la misma⁽¹⁸⁾.”

Quitando todo el yeso que cubria la parte exterior de dicha cúpula, se ha visto que faltaban muchos trozos de mosaico antes que se hubiese hecho dicho enyesado, pero se han descubierto muchos é importantes trozos, con varias caras, manos, la figura de un caballo en bastante buen estado y trozos de paisaje que revelan muy buen gusto. El edificio á que me refiero tiene una altura desde el plan terreno hasta el final de la cúpula catorce metros y medio y la iglesia mide una anchura de diez metros.”

(Carta d' A. Soler i Soler del 9 de juny de 1888, reproduïda per MASSÓ 1991: 13-18)

Possiblement l'any 1893⁽¹⁹⁾, E. Morera va visitar el monument on encara no s'havien construït els pisos que es realitzaran posteriorment (“...examinada la obra artística con buenos lentes...”, MORERA 1894: 201). En aquesta descripció de les restes del mosaic, prèvia a la neteja impulsada per Àngel del Arco, s'aprecia la dificultat de fer una

(18) D'aquesta cornisa d'estuc pintat de color vermell i groc se'n conserva una part al MNAT *Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona con la clasificación hecha en 1878 por D. Buenaventura Hernández Sanahuja [...]. Continuado hasta el presente [...] por d. Àngel del Arco y Molinero*, Tarragona, 1894, 229, núms. 3119-3121). També van aparèixer alguns fragments durant les excavacions de l'IAA (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 14). Una descripció de la cornisa pot trobar-se a HERNÁNDEZ 1888: 72.

(19) “...el año próximo pasado...” (MORERA 1894: 200).

interpretació iconogràfica correcta d'unes figures conegudes tan parcialment (“... sin duda porque los asuntos que se desarrollan en dicho mosaico son enteramente paganos.”, MORERA 1894: 201).

Entre 1893 i 1898, Ángel del Arco emprèn nous intents de neteja que aquest cop van tenir un resultat més exitós (ARCO 1898). Aquesta intervenció, que va incrementar el nombre de figures visibles, ens permet constatar, a través de les fotografies publicades, que l'interior de la cúpula ja havia estat compartimentat en planta baixa i dos pisos, una distribució que es va mantenir fins l'any 1969 quan fou desmuntat per l'IAA. Per tant, la compartimentació es devia realitzar entre 1893 i 1898, any de publicació de les fotografies. Centcelles esdevé, així, un mas i les estructures existents són adaptades a les noves necessitats. Aquestes reformes, lesives pel monument, afectarien, també, una sèrie de petites estructures que podrien estar relacionades amb la fase en la qual el monument fou església. Queda clar, també, a partir dels comentaris de E. Morera⁽²⁰⁾ que la seua física de l'església de Sant Bartomeu (ja des del segle XII, segons Schlunk⁽²¹⁾) va ser l'edifici de la cúpula.

“La puerta de entrada del primero [l'edifici de la cúpula] la constituía un arco romano, de medio punto, con sus dovelas perfectamente ajustadas, y encima un ventanal también románico [sic], convertido en rosetón durante el periodo de la restauración cristiana (siglo XII). Otro ventanal igual, y á la misma altura, se abría en el testero de dicho edificio, cerrado posteriormente por el exterior, á fin de que el grueso de la pared sirviera de nicho para la colocación de una imagen, cuando se destinó á iglesia, sin duda la tutelar del pueblo, que, según varios justificantes, lo era el apóstol San Bartolomé.”

(MORERA 1894: 200-201)

Fins a la intervenció de l'IAA, i també després, les actuacions es van centrar, bàsicament, en la documentació i descripció de la iconografia de la cúpula. Així, l'any 1901 Antoni Gallisà va realitzar els primers dibuixos i fotografies dels mosaics, segons una notícia recollida per Josep Gudiol qui va visitar el monument l'any següent (GUDIOL 1926). En aquesta darrera publicació s'aprecia com l'estat dels mosaics a principis del segle XX, després de la neteja impulsada per Ángel del Arco, era el mateix que van trobar els membres de l'IAA l'any 1956. L'any 1906, Joan Molas va realitzar, a petició del Baró de les Quatre Torres, un dibuix complet del mosaic que és reproduït per E. Morera (1910) i Lluís Domènech i Montaner (1921). Aquest darrer autor va visitar Centcelles l'any 1909, juntament amb els seus alumnes de l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona. En aquesta visita es van realitzar diverses aquarel·les del mosaic (MORERA 1910: 202), reproduïdes per Domènech i Montaner (1931). Posteriorment, la iconografia del monument és utilitzada per diversos autors, sense que es detectin aportacions significatives⁽²²⁾, si exceptuem l'increment del fons fotogràfic.

L'any 1931, la importància del monument motivarà la seva catalogació com a monument històrico-artístic. Els treballs de documentació realitzats a partir de la dècada dels anys 30 posen de manifest que el mosaic havia tornar a embrutar-se, dificultant l'obtenció de reproduccions de qualitat.

(20) B. Hernández confirma que l'any 1859 “...encima de la puerta se abre en el muro un reducido roseton ó ventana circular...” (HERNÁNDEZ 1888: 70).

(21) “...el tiempo de la Reconquista, en que el edificio de la cúpula fue utilizado claramente como iglesia...” (SCHLUNK 1966: 168).

(22) Per una relació exhaustiva vegi's SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 19-21.

A finals de la dècada dels 50 s'inicia el període més significatiu del monument des del descobriment dels mosaics l'any 1877. L'interès de l'Institut Arqueològic Alemany (IAA) pel monument es va començar a concretar amb el calc complet del mosaic i una sèrie d'aquarel·les a grandària natural realitzades entre els anys 1956 i 1958, amb l'autorització del propietari Guillem Soler i Bas (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 3, 26)⁽²³⁾. L'estat de l'edifici a finals de la dècada dels anys 50, similar a la forma que va adquirir a finals del segle XIX, és descrit en l'informe preliminar dels treballs realitzats per l'IAA.

"La planta baja tiene un suelo moderno de la misma época que los pisos, y se había dividido, mediante algunos tabiques, en un vestíbulo y una bodega. La prensa para la uva se encontraba en el nicho situado al sudeste, junto al cual un pasillo moderno conducía a las construcciones del lado este. El nicho del sudoeste está ocupado por una escalera también moderna. En el centro de la sala se había convertido una cámara subterránea abovedada en lugar de fermentación de vino, mediante un revestimiento de cemento."

(SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 6-10)

La intervenció sistemàtica en el monument no es va iniciar fins el 24 de gener de 1959, any d'adquisició del monument per part de l'Institut Arqueològic Alemany⁽²⁴⁾. En un primer moment, els treballs es van centrar en la neteja dels mosaics, sota la direcció de Ernest Hawkins, Assistant Field Director del Byzantine Institute of America a Istanbul (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 21-22)⁽²⁵⁾. Aquesta actuació ha resultat decisiva tant per a la recuperació com per a la conservació dels mosaics⁽²⁶⁾.

Mentre van tenir lloc els treballs de neteja i consolidació a l'interior de l'edifici de la cúpula, les excavacions es van concentrar al sud-oest de l'edifici. Per la descripció que fa l'excavador, sembla que aquests primers treballs es van centrar en l'àrea ocupada per la vil·la alto-imperial (*dolia*, murs de pedres irregulars, canalitzacions excavades al nivell geològic,...). Aquestes estructures eren tallades per la construcció dels murs associats al projecte de l'edifici amb cúpula. Es va excavar també a l'est de l'edifici on es va documentar un mur perpendicular a l'eix longitudinal de l'edifici tardo-antic que formaria part del mateix projecte i diversos enterraments que posaven de manifest l'existència d'un cementiri medieval.

(23) Actuació realitzada per Walter Wuensch i Theodor Hauschild i de la qual es va publicar un breu informe l'any 1959 (SCHLUNK 1959).

(24) Els resultats obtinguts en les primeres cinc campanyes d'excavació (1959-1962) estan recollits, de forma sintètica, en un informe preliminar al qual ja hem fet repetidament menció (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962). Unes breus notes dels resultats de la sisena campanya (16/09/1963-19/12/1963), setena (21/09/1964-05/12/1964; direcció: H. Schlunk, amb la col·laboració de T. Hauschild, Konrad Weidemann, Manfred Schmeisser, Katharina Goller i Regine Siegenthaler) i vuitena (25/09/1965?-15/12/1965?; direcció: H. Schlunk, amb la col·laboració de T. Hauschild, Konrad Weidemann, Peter Witte, Helke Grothaus, Klaus Kammerer i Hans-Jochen Oster) es poden trobar a Schlunk 1965, la primera, i Hauschild 1966b les següents. A manca de la publicació integral i definitiva de les excavacions, les dades que de forma breu exposem són extretes d'aquestes referències.

(25) Primera campanya: gener-març de 1959, segona campanya: gener-març de 1960. Els treballs de neteja (que continuaven durant la resta de l'any, a càrrec d'obriers formats pel director dels treballs) havien finalitzat, pràcticament, l'estiu de 1961. La campanya de la primavera de 1962 es va centrar en la consolidació del suport del mosaic en diversos punts. Per una descripció acurada dels treballs de neteja i consolidació vegeu SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 21-26.

(26) Per una descripció de la iconografia del monument vegeu SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 26-44,

Després d'aquestes primeres actuacions, les excavacions es van traslladar a l'interior dels edificis amb cúpula i quadrilobulat. En aquest segon, la seqüència estratigràfica era molt senzilla: sota el sòl de maons es va localitzar un potent nivell de graves de preparació que cobria un potent estrat de terra fosca sobre alguns monticles de runa que descansen directament sobre el nivell geològic. Tota aquesta seqüència corresponia a època contemporània, concretament a un moment que podem situar entre 1859 i 1898. Abans de la primera de les dates, no era possible accedir a aquesta sala per la gran quantitat de runa existent (HERNÁNDEZ 1888)⁽²⁷⁾, mentre que aquestes restes d'enderroc no eren ja visibles en les fotografies publicades en la segona (ARCO 1898). Per tant, no comptem amb cap nivell arqueològicament fèrtil associat a la construcció funcionament, abandonament i enderroc de la sala quadrilobulada.

Es va intervenir també en les anomenades "cripta" i "subcripta", molt desfigurades per la construcció, en el moment de reforma de la sala de la cúpula, d'un cup de vi al qual s'accedia a través d'un forat obert en el vèrtex de la cúpula de la cripta. Després de la neteja, els excavadors plantegen que es tracta d'una cripta amb una cambra inferior "...que mantuviera seca la cripta." (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 50). Es va continuar amb l'excavació d'una part del subsòl de l'edifici de la cúpula, observant, així, com les fonamentacions dels murs eren fetes a sac. A aquestes estructures s'associa un nivell de construcció, els residus de morter del qual s'adherien també "...en algunas partes a la cripta." (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 50). Una constatació, aquesta darrera, que té una gran transcendència a l'hora de determinar la relació constructiva entre l'edifici i la suposada cripta. Per sobre del nivell de construcció, s'estenien les restes d'una capa de terra i graves que es lliurava als murs de la sala i cobria parcialment la part superior de la cripta, actuant com un nivell de regularització previ a la col·locació del paviment. Aquest nivell de preparació era cobert per una capa de fang amb tessel·les que hauria funcionat com a paviment medieval/modern de la sala. Per sobre, els nivells eren d'època contemporània. Finalment, també es van localitzar dos enterraments que, per relació física, han de ser posteriors als nivells constructius de la sala i anteriors al paviment de fang.

Les excavacions van continuar al costat de la porta de l'edifici de la cúpula. No es van localitzar estructures antigues, tot i que continuava el nivell de construcció documentat a l'interior. També es van localitzar nou enterraments de característiques similars als anteriors i es va excavar en l'absis de l'àmbit situat al nord-est de l'edifici de la cúpula. Tota la seqüència estratigràfica era d'època post-clàssica. Les excavacions van continuar vers l'est sense altres resultats significatius que la identificació de la continuïtat de l'edifici tardo-antic. La zona a l'oest de l'edifici presentava un nivell de sòl més alt, una circumstància que feia pensar en la conservació d'una major i més rica potència estratigràfica. Durant les primeres campanyes es van localitzar diversos àmbits corresponents a un conjunt termal: tres petits banys amb *hipocaustum*, un bany semicircular i el *frigidarium*. Les estructures associades a aquest conjunt s'estenien per sobre de

(27) "La ruina y escombros producidos por el derrumbamiento del ángulo occidental de la caja exterior del baptisterio [sala quadrilobulada], nos impidió, cuando por primera vez en 1859 fuimos á Centcellas, averiguar en donde se hallaba la puerta de ingreso á este edificio,..." (HERNÁNDEZ 1888: 73).

murs i una canalització anteriors que, a partir de l'anàlisi preliminar dels materials, s'havien situat en el segle III dC⁽²⁸⁾.

La sisena campanya es va centrar en la zona situada al sud-oest de l'edifici de la cúpula, vora l'accés a la finca. Es va delimitar l'extrem meridional del conjunt termal i es va confirmar que aquesta unitat estructural, perpendicular a l'eix longitudinal de l'edifici, era constructivament posterior.

"... el edificio primitivo del siglo IV constaba tan sólo del conjunto rectangular, con las grandes salas centrales, hallándose enmarcada la fachada meridional, tanto al E. como al W., por sendos muros salientes de 10 m. de longitud..."

(SCHLUNK 1965: 182)

L'extrem occidental d'aquest conjunt rectangular hauria estat ocupat o projectat per un altre conjunt termal que, segons l'excavador, no va arribar a ser utilitzat, contràriament al que succeeix en el conjunt termal sud-oest. Es van realitzar nous sondeigs al sud de la façana meridional per determinar l'existència d'un pòrtic, sense obtenir resultats. En aquesta campanya va ser possible establir dues fases dins de les estructures anteriors a l'edifici tardo-antic. Per una banda, tindriem les dependències agrícoles d'una vil·la amb les quals es relacionarien les *dolia* localitzades. La segona fase estaria representada per murs de morter de calç sobre fonamentacions en sec i angles i pilastres fetes amb carreus.

La setena campanya es va continuar centrant a la zona ocupada pels conjunts termals. Es va intervenir al nord de l'edifici quadrilobulat, localitzant estructures d'època medieval. A més d'aquestes actuacions a l'entorn de l'edifici tardo-antic, es van realitzar trinxeres de delimitació per tal de determinar l'extensió de l'àrea arqueològica. En les àrees més perimetrals, les restes són escasses, un argument que ha servit de base al plantejament de l'àrea de protecció arqueològica. Les contribucions més significatives d'aquesta campanya van ser la identificació de materials corresponents als segles XII i XIII tant dins del cos central com en l'entorn⁽²⁹⁾ i, especialment, la constatació que "el edificio del siglo IV no estaba terminado de construir..." (SCHLUNK 1966: 168).

"Al lado de las termas con pavimento de mosaico, sólo la sala de la cúpula presenta una decoración de mosaicos. Parece probable que se dió un nuevo destino al edificio de la villa antes de terminar su construcción y se usó la sala de la cúpula, por su semejanza con un mausoleo, como panteón."

(SCHLUNK 1966: 168)

En la vuitena campanya, a més de continuar els sondeigs endegats a l'oest de l'edifici de la cúpula, es van realitzar excavacions en la terrassa agrícola que queda a l'oest del camí de Montblanc. Es va poder confirmar que la zona situada "...alrededor del edificio de la cúpula, tras este corto período de colonización durante el siglo IV, no vuelve a ser poblada hasta la Edad Media,..." (HAUSCHILD 1966b: 170). També es va concloure

(28) Posteriorment, els murs han estat atribuïts a l'edifici dels segles I/II dC i la canalització a l'edifici del segle III dC (HAUSCHILD/ARBEITER 1993: 31).

(29) En un perímetre aproximat respecte a l'edifici de la cúpula, d'uns 110 metres al sud, uns 20 metres al nord i uns 80 al sud-oest.

que l'edifici tardo-antic no continuava més enllà de l'àrea ja posada al descobert. La intervenció a l'oest del camí va permetre documentar les restes dels fonaments d'un pòrtic d'època romana, cobert per un edifici medieval (segles XII-XIII) de 16 metres de longitud, dividit interiorment mitjançant arcs i amb un passadís en els dos costats. Aquest edifici presenta la mateixa orientació que el camí de Montblanc, antic camí ral que portava de Tarragona a Lleida.

La darrera intervenció realitzada abans de la nostra, de la qual no tenim més dades que aquesta referència, sembla que va ser dirigida per M. Berges (director de MNAT) i L. Vilaseca (18 de juliol-31 de desembre de 1979) (PIÑOL 1993: 85)⁽³⁰⁾.

Com hem vist, el conjunt monumental i arqueològic de Centcelles va tenir la fortuna d'haver estat objecte d'una intensa investigació a càrrec de l'Institut Arqueològic Alemany i per altres investigadors abans d'ell. Una intensitat desigual on s'han privilegiat els aspectes iconogràfics per sobre dels estrictament arqueològics, com es pot comprovar en la temàtica predominant de la bibliografia generada –un comportament per altra banda lògic, si tenim en compte la magnificència del programa iconogràfic de l'anomenada sala de la cúpula.

Escasses, genèriques i preliminars (sovint reiteratives i, en alguns casos, com veurem, contradictòries) són les referències als resultats de la intervenció arqueològica *strictu sensu*⁽³¹⁾. També, en aquest cas, majoritàriament supeditades al suport arquitectònic de la decoració. El desfàs entre l'estudi arquitectònic-arqueològic, encara pendent de publicació definitiva i integral, i l'anàlisi iconogràfica ens aboca a una sèrie de paradoxes de conseqüències insospitades⁽³²⁾. Alguns punts fonamentals de la que fins ara ha estat la interpretació "oficial" del monument, basada en una restitució hipotètica del significat de la decoració musivària de la cúpula, tenen una estreta dependència de l'evolució crono-estratigràfica del jaciment. Tot i la transcendència de la informació lligada a la fase tardo-antiga de la vil·la, no podem oblidar que en el decurs de les excavacions i, en menor mesura, durant la nostra intervenció, es van detectar evidències que abracen un extens arc temporal (des d'època tardo-ibèrica fins a època baix-medieval, sense oblidar moments posteriors) que, en menor o major mesura, han contribuït a la formació de l'espai actual.

L'excepcionalitat i les circumstàncies del seu descobriment són les causes d'una tan fructífera generació d'hipòtesis sobre la funció del monument. Tot i que semblava que els treballs d'interpretació realitzats per diferents investigadors vinculats a l'Institut Arqueològic Alemany resolien la cronologia i funció del monument posant en qüestió les tesis anteriors, recents contribucions han tornat a posar de manifest els punts febles que encara no han estat convenientment resolts. Fem, doncs, un breu repàs a les hipòtesis més significatives.

(30) El monument havia estat cedit a l'Estat Espanyol (18 d'octubre de 1978). Posteriorment la gestió va passar a la Generalitat de Catalunya.

(31) "Las excavaciones y trabajos de Centcelles no están aún suficientemente adelantados para poder presentar ya resultados definitivos." (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 60). Els breus informes generats a partir de les campanyes posteriors perfilen alguns detalls, però no resolen el problema.

(32) Com es va poder constatar en el col·loqui celebrat a Roma el propassat 1995.

Referència: PONS D'ICART 1572/1573

Cronologia: Adrià

Funció:

Sala de la cúpula: Seu del *Concilium Provinciae*

La primera al·lusió a la romanitat de les restes és obra de L. Pons d'Icart en el segle XVI⁽³³⁾. L'atribució del monument a època d'Adrià i les seves conjectures sobre la funció i personalitat històrica van tenir un gran predicament en la bibliografia posterior. L. Pons d'Icart, sense decantar-se expressament, recull la notícia recollida per Ioan Baptista Ignacio sobre que «Hadriano principe auctore Caecilio centum Cellas centum iudicibus qui se presente causas audirent cum sederet extruxit...» que quiere dezir que dize Caecilio, que Hadriano fué en Tarragona un invierno, do tuvo cortes, como tengo dicho más largamente en el capítulo treinta y dos, que fuesse mandado hazer por Hadriano" (fols. 324v.-326v.). Una opinió que alguns van mantenir (SABATER 1888: 5-6)⁽³⁴⁾, malgrat l'exposició d'arguments més sòlids contraris a la funció suggerida per L. Pons d'Icart.

"Sin embargo algunos cronistas tomando el derivado del nombre moderno latin centum cellae cien sillas, suponen que en tal sitio se hallaria el Consejo ó Senado del Convento Jurídico de Tarragona, cuyo error queda desvanecido con las inscripciones lapidarias que atestiguan su existencia en las basílicas del Foro, á mas de que, es errónea é infundada semejante idea si se considera su distancia de la Ciudad,..."

(ALBIÑANA/BOFARULL 1849: 177-178)

Referència: HERNÁNDEZ 1888

Cronologia: Època constantiniana

Funció:

Sala de la cúpula: Basílica bizantina

Sala quadrilobulada: Baptisteri

Cambres subterrànies de la sala de la cúpula: Cripta i subcripta

Àmbits a l'est del cos central: Monestir

B. Hernández Sanahuja planteja l'existència d'edificis diversos: una vil·la i un quarter de la guardia pretoriana. Per B. Hernández Sanahuja, la vil·la de Centcelles va ser construïda en època d'Adrià per Marcus Fulvius Musaeus i destruïda per la invasió franca del 260. Durant aproximadament cinquanta anys les ruïnes de Cent-

(33) L. Pons: *Libro de las grandezas y cosas memorables de la ciudad de Tarragona*, Lleida 1572/1573, fols. 324v.-326v.: "Censellas [al marge] Cerca de la villa de Constantín se muestra un muy antiquísimo edificio que se dize Censellas y sin duda es obra de los romanos."

(34) La preocupació fonamental de Mossèn Salvador, rector de Constantí, era demostrar que el Centcelles constantinenc era precisament l'edifici construït per l'emperador Adrià, enfront la proposta que el volia identificar amb el Centcelles "...que hi há en la provincia de Lleyda,..." (hipòtesi mantinguda per Antoni Agustí, bisbe de Lleida, segons fa constar Pons d'Icart): "... un Centsellas, qual cúpula está cubierta d'un riquíssim mosaich y edificat en un poétich camp, plá com la má y fértil com la Terra de Promissió, per qual deliciós camp serpejan ab fruició y alegre murmuri las cristallinas ayguas, que podriam anomenarlo un altre Paradís terrenal? Lo Centsellas d'Adriá no se edifica en terrenos aspres y lúgubres. Es donchs, lo nostre Centsellas, lo Centsellas d'Adriá." (SABATER 1888: 6).

celles van romandre abandonades fins que, durant l'imperi de Constantí el gran "...se levantó encima de estas calcinadas ruinas y con lo aprovechable de ellas, un espacioso monasterio de ascéticos cenobitas, dedicados á la propagación de la religión verdadera, bajo la advocación de San Bartolomé (San Bartomeu), con su correspondiente basílica ó templo, y baptisterio contiguo,..." (HERNÁNDEZ 1888: 69). La basílica, d'arquitectura plenament bizantina segons ell, correspondria a la sala amb mosaics, mentre que la sala quadrilobulada tindria la funció de baptisteri i els àmbits a l'est de la cúpula correspondrien a les habitacions dels monjos.

Referència: MORERA 1894

Cronologia: Visigòtica

Funció:

Sala de la cúpula: Termes

Sala quadrilobulada: Edifici religiós

Cambres subterrànies de la sala de la cúpula: Cripta i subcripta

"...un cuerpo de edificio cuadrangular por el exterior y circular por el interior, destinado á iglesia del pueblo en la época restauradora y probablemente en la goda, y cierto departamento inmediato muy original, que parece obra goda y fácilmente pudo constituir un baptisterio (...). ... el primer edificio que allí aparece, fué el departamento de unas Thermas, y el segundo un recinto religioso adosado con cierta posterioridad á la época de la primitiva construcción. (...) Es indudable, pues, que el edificio constituyó en la antigüedad un departamento de las Thermas..." (MORERA 1894: 200-201).

Respecte a la cripta, resulta interessant la descripció que fa, prèvia a la reforma:

"...la bóveda subterránea, construída con sillarejos puramente romanos, y otro acueducto, todavía más profundo, á dónde iban á parar las aguas de las Thermas ..." (MORERA 1894: 202).

Més endavant, i en relació a l'edifici quadrilobulat, insisteix en la seva cronologia més recent i en el seu caràcter cristià. Finalitza, en forma de qüestió, refonent propostes anteriors, fonamentalment les expressades per B. Hernández Sanahuja:

"...¿no podría tener fundamento serio la opinión que asigna á la quinta de Cencellas, el establecimiento de monjes venidos de oriente, dentro de los antiguos suburbios de Tarragona, y por tanto, formando parte de la ciudad, constituyéndose desde luego en el expresado sitio el centro del catolicismo durante la referida época? (...), ¿no es presumible que las antiguas Thermas se habilitaran para iglesia, como lo fueron después de la restauración, y el recinto inmediato, y otro igual que había á su lado no há muchos años, se construyeran para servir de baptisterio, uno destinado á cada sexo, aprovechando los acueductos ó alcantari-llas de la época romana para dar entrada y salida á las aguas, ya que el bautismo se administró por inmersión,..." (MORERA 1894: 203).

Referència: ARCO 1898

Cronologia: Adrià

Funció:

Sala de la cúpula: Termes

A finals del segle XIX, després del descobriment del mosaic que decorava la cúpula, Angel del Arco (18 de març de 1898) insisteix en la interpretació termal de l'edifici.

"...: esto es, que el humilde edificio de Centcellas, y sus ruínas seculares, fueron las termas de Adriano; que su cúpula de mosaico es el único ejemplar (que yo sepa) de cúpula romana de España, y que en aquella pobre capilla acaso haya que buscar los albores del cristianismo tarraconense, del que apenas se conocen vestigios."

(Escrit d'Àngel del Arco del 15 de març de 1898, reproduït a MASSÓ 1991: 19-22)

Referència: DOMÈNECH I MONTANER 1931

Cronologia: Segles IV-V

Funció:

Sala de la cúpula: Baptisteri

Sala quadrilobulada: *Cellae memoriae*

Cambres subterrànies de la sala de la cúpula: Indeterminada

Àmbits a l'est del cos central: Basílica

Àmbits a l'oest del cos central: *Cellae* annexes al complex basilical

"Centcelles són les runes d'una institució religiosa cristiana del segle IV i potser del següent, (...). Contenen: una gran Sala Baptisteri; els restes d'una *Cellae memoriae* (...), i l'angle sodoest arrunat d'una Església o Basílica, probablement de tres naus, i algún altre reste de parets d'edificacions importants no precisables. (...) [*va servir*] temporalment entre els segles IV i VII, de residència episcopal de Tarragona, i consta que al segle VI hi havia no lluny de la ciutat, una gran institució monacal fundada per el bisbe Sergi."

(DOMÈNECH I MONTANER 1931)

Referència: CAMPRUBÍ 1953

Cronologia: Època post-constantiniana (finals del segle IV/inicis del V)

Funció:

Sala de la cúpula: Mausoleu

A partir de l'arquitectura i de l'anàlisi iconogràfica del mosaic descarta les hipòtesis anteriors (vil·la, termes i edifici de culte). "El conjunto de escenas representadas solamente en un ambiente sepulcral halla adecuada explicación;..." (CAMPRUBÍ 1953: 94).

"La importancia arquitectónica y decorativa del monumento, juntamente con la toponomástica, nos lleva a sospechar que fué el mausoleo de algún noble cristiano, quizá de la familia imperial de Constantino, cuyas posesiones en la comarca de Centcelles bien pudieran haber dado origen y nombre al antiquísimo pueblo de Constantí,..."

(CAMPRUBÍ 1953: 97)

Referència: SCHLUNK/HAUSCHILD 1962, ARBEITER/KOROL 1988-1989

Cronologia: Mitjan segle IV (350-353 dC)

Funció:

Sala de la cúpula: Centre vil·la porticada i posteriorment Mausoleu imperial

Sala quadrilobulada: Mausoleu?

Cambres subterrànies de la sala de la cúpula: Cripta i subcripta

Àmbits a l'est del cos central: Indeterminat

Àmbits a l'oest del cos central: Conjunts termals

Aquesta tesi, defensada i assumida de forma desigual per distints autors, parteix d'unes premisses comuns. Allò que inicialment havia de ser el centre d'una vil·la porticada esdevé, finalment, un mausoleu imperial. El projecte original pateix, doncs, una modificació per tal d'adaptar-lo a la funció final. Algunes parts, com les termes occidentals, esdevenen tallers per la preparació de la decoració de la cúpula, altres simplement són aturades.

"Hasta el momento, lo único definitivo es que nos hallamos frente a una gran villa, provista de baños, de una sala absidal solemnemente abovedada y de un sector destinado a vivienda, siendo parte integral de esta villa tanto la sala cuadrilobulada como la de la cúpula. (...) La escalera que conducía a la cripta, la puerta que la cerraba y las dimensiones de la cámara misma desvanecen, a nuestro parecer, toda duda sobre el hecho de que esta parte de nuestro monumento fue construida con el fin de que sirviera de tumba a un personaje de rango; (...). La «subcripta», indudablemente coetánea de la cripta, perseguía, (...), el fin de proteger de las aguas subterráneas la tumba..."

(SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 60)

Aquesta vil·la va ser construïda a mitjan segle IV⁽³⁵⁾. La presència de cendres en alguns dels *hipocausta* indica que va mantenir aquesta funció durant algun temps. Tot i això, més endavant (pàg. 61), els dos cossos centrals de l'edifici (especialment la sala de la cúpula, per la presència de la cripta i el caràcter funerari de la iconografia, però també la sala quadrilobulada) són interpretats com a mausoleus, tot i la impossibilitat reconeguda d'aportar paral·lels que confirmin aquesta hipòtesi. En aquesta publicació ja s'indicava que la clau del contingut estava, en gran part, condicionat a la correcta interpretació de les figures assegudes en catedres i el retrat del personatge central del grup de caçadors. H. Schlunk finalitza el capítol concluint d'aquest informe preliminar apuntant una hipòtesi que tindrà una gran transcendència en la interpretació posterior del monument.

"¿Será factible identificar esta cabeza [el personatge central del grup de caçadors], caracterizada por la mirada elevada al cielo y las profundas arrugas en la frente, con el retrato de un emperador o príncipe? Nosotros pensamos sobre todo en Constante († 350), al cual, por razones especiales, ya mucho antes de conocer la cabeza, queríamos atribuir el mausoleo."

(SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 66-67)

Posteriorment, A. Arbeiter profunditza en l'atribució imperial del mausoleu, a partir bàsicament de la franja dels personatges "entronitzats" dibuixant una complexa interpretació històrica que excedeix el marc del monument (ARBEITER/KOROL 1988-1989, HAUSCHILD/ARBEITER 1993). En poques paraules, segons aquesta

(35) Datada a partir de la planta i la tècnica constructiva en el segle IV, una cronologia perfilada a partir de l'anàlisi iconogràfica en època constantiniana tardana i, més concretament, si la tesi imperial és encertada, entre el 350 (mort de Constant) i 353 (derrocament de Magnenci). S'han adduït també arguments de caràcter estrictament crono-estratigràfic. De tota manera, l'escàs material cronològicament constructiu associat a la construcció de l'edifici tardo-antic ha estat objecte d'una recent revisió. Els resultats, tot i no ser conclusius, suggereixen la possibilitat d'una cronologia posterior a la primera meitat del segle IV per a la construcció d'aquest edifici.

tesi, Magnenci, inductor de l'assassinat de l'emperador Constant († 350), impulsa l'erecció d'un mausoleu per acollir les despulles del sobirà mort. Per motius que no queden prou clars⁽³⁶⁾, el lloc escollit per ubicar aquest monument funerari seria una vil·la en construcció situada en les proximitats de Tàrraco. Es tractaria d'un intent de conciliació amb l'emperador legítim Constanci II, germà de Constant, i una representació d'una desitjada tetrarquia: Magnenci, Constanci II, Vetrani i Decenci. Aquesta tesi es basa en una interpretació audaç de la iconografia representada en el mosaic de la cúpula. La franja inferior, ocupada per una escena de cacera, estaria presidida per la representació d'un grup de caçadors, el personatge central del qual s'identifica amb Constant, l'ocupant de la cripta del mausoleu. La franja intermitja és la que, aparentment, planteja menys problemes descriptius i d'identificació de les escenes (tanmateix no s'ha insistit suficientment, crec, en la interpretació i el significat global). Fins aquí no es produeixen aportacions significatives a la tesi que ja havia formulat H. Schlunk l'any 1962.

Referència: ARCE 1994, WARLAND 1994

Cronologia: Segle IV?

Funció:

Sala de la cúpula: Sala noble de la vil·la

Sala quadrilobulada:

Cambres subterrànies de la sala de la cúpula:

Àmbits a l'est del cos central:

Àmbits a l'oest del cos central: Conjunts termals

Les tesis defensades per aquests autors, distintes, coincideixen en qüestionar la proposta imperial dels investigadors vinculats a l'IAA. Arce (1994) qüestionaria, en primer lloc, que les despulles del cos de Constant fossin acollides en un recinte funerari. D'haver estat així, més tard o més d'hora, haurien estat dipositades en el Mausoleu familiar a Constantinopolis o, almenys, les fonts haurien recollit el lloc on s'haurien sebollit. Que no hagués estat així ho atribueix a les circumstàncies violentes de la seva mort. El cadàver devia desaparèixer com succeeix en altres casos d'assassinats de membres de la família imperial. Per tant, el cos de Constant no va reposar en un mausoleu. El segon argument és la marginalitat de Tàrraco en els esdeveniments polítics d'aquesta època. La fugida de Constant en direcció a Hispania no és tant un reflex de l'esperança de ser acollit en zona amiga com la voluntat d'accedir a un port (Narbona?) des del qual fugir cap a Itàlia o Àfrica. Per altra banda, segons Arce, el pretès retrat de Constant en l'escena de cacera no és tal, les sigles LC en un dels cavalls no corresponen a les inicials de Flavius Iulius Constantinus i els seients del quatre personatges asseguts no són troncs sinó catedres).

(36) A. Arbeiter parla de la importància de Tàrraco com a centre polític-administratiu i de comunicacions. Un argument, discutible, que es pot fer extensible a molts altres centres urbans i que en cap cas pot competir amb el pes polític, demogràfic, econòmic i ideològic de Roma o Constantinòpolis.

“Las escenas de Centcelles con cathedra representan una investidura o varias investiduras –en un ámbito religioso cristiano: manípulos, vasos sagrados (jarra y patena), relicario (capsa), vestimenta, lectura cristiana. Los personajes sentados son eclesiásticos –¿obispos?– y las escenas son probablemente parte de la propia vida del difunto, de sus diversas fases y nombramientos en las escalas de la carrera eclesiástica: lector, presbítero, obispo mismo.”

(ARCE 1994: 157)

La tesi de Warland qüestiona, també, l'atribució imperial del mausoleu i s'inclina per interpretar les figures assegudes com un matrimoni de l'alta aristocràcia escenificant actes de representació social (personatge masculí en l'eix est-oest i femení en l'eix nord-sud). Aquest autor es mostra escèptic sobre la funcionalitat funerària de l'edifici⁽³⁷⁾.

No és aquesta la seu per insistir sobre una problemàtica que només la definitiva elaboració de la memòria dels treballs realitzats fins ara i un programa sistemàtic d'excavacions podrien resoldre. Ens cenyirem, doncs, a una relació diacrònica de les diverses fases evolutives fins ara identificades en la zona arqueològica en qüestió, integrant, en la mesura del possible, els resultats que hem obtingut en la nostra intervenció.

Les evidències més antigues corresponen a època tardo-republicana. Durant les excavacions de l'IAA, l'habitació VI (àmbit absidat immediatament a l'est de la sala de la cúpula)⁽³⁸⁾ “..., inmediatamente sobre la tierra virgen, se encontró una primitiva fase de ocupación con cerámica campaniense.” (HAUSCHILD 1966b: 167). Els “vestigis” (petites rases excavades al tapàs i algunes monedes) d'època tardo-republicana (FIG. 2) han estat identificats, fins al moment en tres punts distints a l'entorn de l'espai que posteriorment ocuparia l'edifici tardo-antic (HAUSCHILD/ARBEITER 1993: 31). L'ambigüitat presideix la definició i significació de les evidències. En el decurs de la nostra intervenció no s'ha identificat cap nivell ni estructura corresponent a aquesta fase. És més, tampoc s'ha localitzat cap fragment ceràmica atribuïble a aquesta cronologia com a material d'arrossegament en nivells posteriors.

A la fase següent corresponen la construcció d'una vil·la alto-imperial insuficientment coneguda. El sistema d'excavació amb trinxeres i sondeigs ens dona una imatge molt parcial i dispersa d'un conjunt de restes que s'estenen per una extensió considerable (FIG. 2). Pel que fins ara ha estat publicat sabem que es tracta d'una vil·la de la qual coneixem un gran espai delimitat per murs atribuïts als segles I/II dC. Dins d'aquest àmbit

(37) En aquest sentit, a més d'una anàlisi profunda de les estructures subterrànies de la sala de la cúpula, caldria una profunda revisió de seqüència estratigràfica que permeti determinar la relació física i temporal (controvertida com veurem més endavant). Des del meu punt de vista, fins que això no quedi resolt (si l'estat de conservació de la seqüència ho permet) no és possible descartar una funció diferent o un ús funeràri, o d'altra mena, però d'època distinta. Realment, la impressió que fa l'anomenada cripta dista molt de la imatge que podríem fer-nos del receptacle de les despulles d'un emperador. Recordem, també, que l'edifici de la cúpula va esdevenir església i, per tant, lloc d'enterrament com ho demostren les nombroses inhumacions d'època indeterminada (medieval?) localitzats durant les excavacions. ¿Correspon aquesta “cripta” a un moment post-clàssic, en relació a l'hàbit, àmpliament documentat de sebolir en espais litúrgics?

(38) Seguim la numeració d'àmbits emprada pels membres de l'IAA en les distintes publicacions sobre el tema.

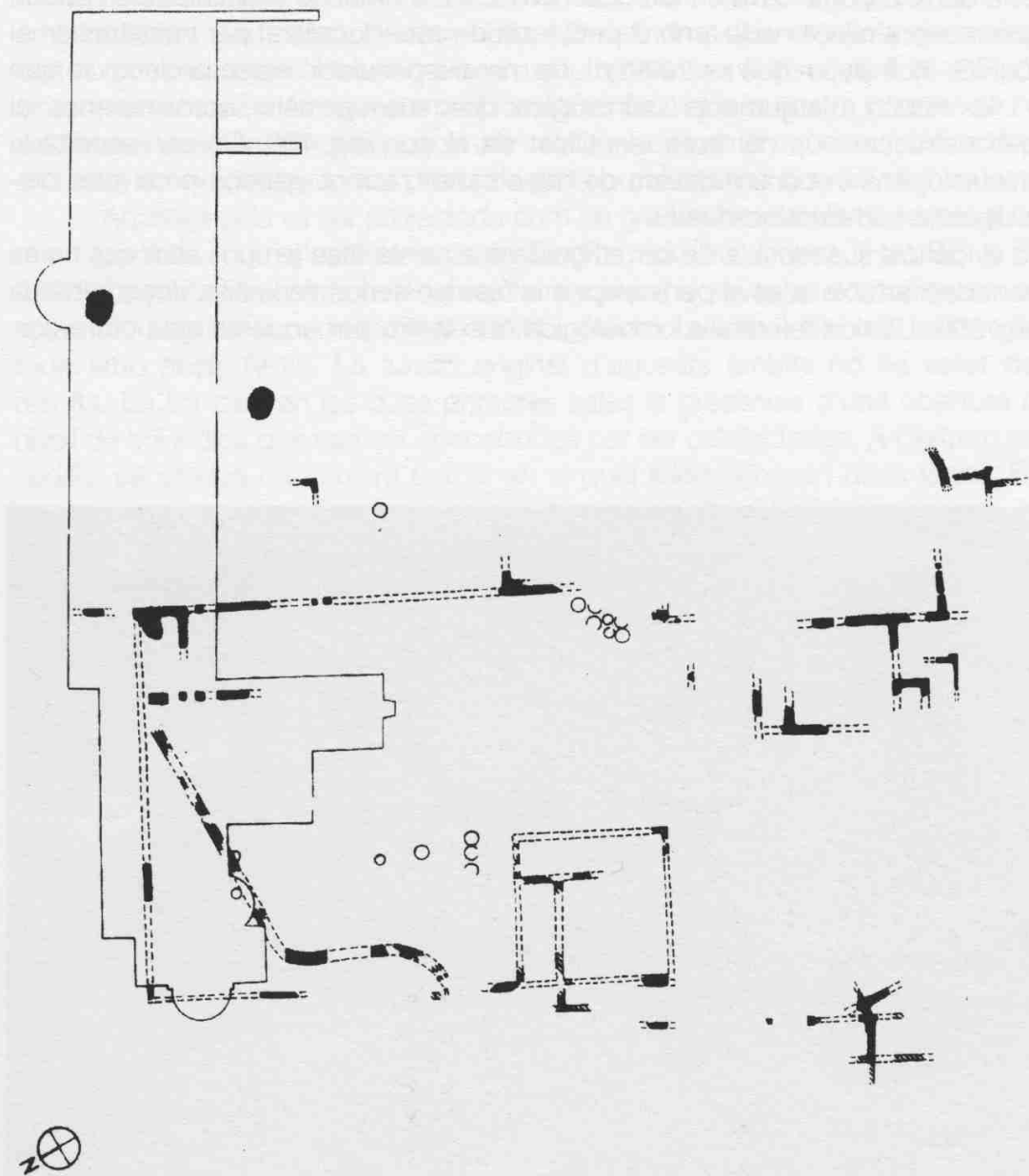

Fig. 2: Planta general amb indicació de les principals evidències d'època tardo-republicana i alto-imperial identificades (CODEX).

es van localitzar diverses *dolia* que han fet suposar que es tracti d'una gran àrea d'emmagatzematge.

A l'oest d'aquest àmbit s'observa un edifici de planta rectangular compartimentat internament que els excavadors atribueixen al segle III dC. Aquesta fase del segle III està caracteritzada per murs de maçoneria, paviments gruixuts d'*opus signinum* i canals de morter i sòl de teules romanes. De canalitzacions se n'han documentat dues, una d'elles, a l'oest, és la millor coneguda en planta. L'altra, al sud, només es coneguda molt parcialment. Aquesta darrera continuava en direcció nord-est i, a nivell de mera hipòtesi, podria estar d'alguna manera relacionada amb el petit tram de canal localitzat per nosaltres en el sondeig 400 (FIG. 3). Insistim que es tracta d'una mera especulació atesa la distància que els separa i la manca d'arguments cronològics que ens permetin aproximar-nos al moment de construcció i ús del tram identificat en el sondeig 400. De ser encertada aquesta apreciació, ens trobaríem davant de dues canalitzacions gairebé paral·leles disposades en direcció sud-oest/nord-est.

L'altra evidència susceptible de ser atribuïda a aquesta fase (en un i altre cas no és manifestament descartable la seva pertinença a la fase posterior) és la sitja documentada en el sondeig 300. L'única referència cronològica que tenim per aquesta estructura cor-

Fig. 3: Detall del tram de canalització romana localitzat en el sondeig 400 (CODEX).

respon al moment d'abandonament i amortització. Malauradament, l'escassetat de material només permet determinar que la colmatació del segment inferior es va produir en una data posterior al 150 dC. L'entitat que aparentment sembla tenir aquesta vil·la suggereix una explotació de caràcter predominantment agrícola que no difereix sensiblement del model evidenciat, de forma encara més parcial, en altres establiments del Camp de Tarragona.

Respecte a la fase tardo-antiga (FIG. 4), tot i ser la que compta amb un nombre major i més destacat d'estructures, continua essent una incògnita pel que fa al seu desenvolupament. La manca d'una publicació definitiva dels resultats de les excavacions i certes contradiccions observades en els treballs puntuals que fins ara són a l'abast accentuen encara més aquesta problemàtica. Atès que la nostra intervenció no ha afectat evidències que, en principi, puguin ser relacionades amb aquesta fase, la descripció que en farem no incidirà de forma profunda en la problemàtica que envolta aquest edifici.

Aquesta vil·la va ser projectada com un gran edifici de planta rectangular, probablement porticat, que s'estenia en una longitud de 90 metres (HAUSCHILD/ARBEITER 1993). La part més destacada estava formada per dues sales comunicades de planta circular (VII, segons la numeració de l'IAA) i quadribolulada (VIII) i una sala rectangular voltada amb absis (V-VI). La funció original d'aquests àmbits no ha estat definitivament resolta. En tot cas, en les dues primeres sales la presència d'una obertura per sota del nivell de sòl indica que van ser concebudes per ser calefactades. A l'extrem occidental de l'edifici se situava un conjunt termal en el qual s'identificaven dues fases. En un primer moment es construeixen els banys formats pels àmbits XV i XVI (*tepidarium*), XX i XXI (*caldarium*) i XVII i XVIII (*frigidarium*). Segons els excavadors, aquests banys no van ser mai operatius (mancava el *praefurnium* i evidències d'ús).

Aquest petit recinte termal estava comunicat amb departament contigu formats per una sèrie d'àmbits d'interpretació incerta (IX-XIV). En el darrer dels àmbits (XIV) es van localitzar nombroses tesel·les i evidències de producció que han estat relacionades amb la fabricació de tessel·les de vidre per la decoració de la cúpula de la sala VII. Les termes de la segona fase s'adossen al departament anteriorment descrit i ocuparien l'espai hipotèticament destinat a pòrtic. Un cos format pels àmbits XVII-XIX es lliurava a la façana de l'edifici. El *caldarium* estava format per les sales XXV i XXVI. La sala XXIV sembla que podria identificar-se com el *tepidarium*, mentre que l'àmbit XXII estava ocupat per una piscina d'aigua freda. En aquest cas sí que es van localitzar evidències d'ús que permeten establir el funcionament d'aquest conjunt termal⁽³⁹⁾.

Seguint la descripció més recent feta pels excavadors de l'IAA, mentre s'estava construït o remodelant la vil·la de Centcelles, es modifica el projecte en relació a un canvi de funció (mausoleu)⁽⁴⁰⁾. Segons aquesta opinió, la cronologia de la reforma del projecte –basada en l'atribució del mausoleu a l'emperador Constant i no pas en arguments crono-estratigràfics– hauria de situar-se amb posterioritat a la seva mort (350 dC) i amb anterioritat al traspàs de l'usurpador Magnenci (353 dC), promotor de l'obra. Per tant, la construcció del que s'anomena "cripta" no hauria estat previst en el projecte inicial. Es

(39) Una recent revisió de la problemàtica de les termes de Centcelles pot trobar-se a PIÑOL 1993.

(40) "No sabem si la vil·la, que a mitjan segle IV estava en fase de reformes, pertanyia al mateix Constant; però és obvi que aquesta obra, ja de per si singular, fou requerida improvisadament per a un radical canvi de destinació." (HAUSCHILD/ARBEITER 1993: 115).

tractaria, doncs, d'una modificació lligada al canvi de destinació de la sala de la cúpula. Aquesta relació de posterioritat constructiva de la "cripta", exigida per l'argument interpretatiu de la iconografia dels mosaics, és recollida i reiterada en el text publicat l'any 1993:

"Descobrirem d'aquesta manera uns estrats intactes, que demostrin que la cripta és un xic posterior al mur de la sala."

(HAUSCHILD/ARBEITER 1993: 39)

"Un altre estrat de grànuls de morter [UE 4], pertanyents a la construcció de la cripta, cobreix l'anterior [UE 3: estrat granulós de morter de calç que procedeix, sense cap marge de dubte, d'esquitxades caigudes durant l'execució de les obres de l'edifici de la cúpula]; la seva presència ens permeté assignar-li definitivament una data més tardana."

(HAUSCHILD/ARBEITER 1993: 39)

"Sigui com sigui, el resultat d'aquestes investigacions fou decisiu per a la interpretació del monument: es posà de manifest, com ja hem dit, que *la cripta fou posterior* a la construcció de la sala amb cúpula que l'acull, la qual cosa donaria suport a la tesi d'un sobtat canvi de funció del conjunt, ..."

(HAUSCHILD/ARBEITER 1993: 41)

Aquesta convicció contrasta amb l'opinió expressada en l'informe preliminar de les excavacions on s'afirmava que l'edifici de la cúpula i la "cripta" són coetanis, aportant evidències físiques (no concloents⁽⁴¹⁾) en favor d'aquesta relació de contemporaneïtat. És a dir, la sala de la cúpula i la sala quadrilobulada es van projectar, des d'un primer moment, com a recintes funeraris:

"Según confirman las exploraciones realizadas hasta el momento, se construiría la cripta al mismo tiempo que el edificio de la cúpula; y, si esto es cierto, no puede existir ya la menor duda de que dicho cuerpo de la cúpula fue erigido para mausoleo, estando provisto de una cámara sepulcral destinada a un difunto ilustre; todo ello se construyó de una vez junto con la parte de la villa conocida hasta ahora. Lo más posible sería suponer que también en la sala cuadrilobulada existía un mausoleo, ya que sólo tiene acceso desde la sala de la cúpula, siendo los nichos el lugar adecuado para los sarcófagos."

(SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 61)

També en el text de 1993 s'incideix en el fet que el canvi de destinació va comportar l'aturada de les obres en altres punts del que havia de ser la vil·la, privilegiant-se únicament la finalització dels treballs de construcció de l'edifici de la cúpula:

"Tampoc hi havia [dins de la sala quadrilobulada] vestigis ni fragments arquitectònics, com per exemple de voltes. Aquesta absència d'elements decoratius va fer pensar, una vegada més, en una *construcció inacabada*."

(HAUSCHILD/ARBEITER 1993: 37)

(41) "...el estrato de residuos de mortero, el llamado horizonte de la construcción [de la sala de la cúpula], se adhiere en algunas partes a la cripta." (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 50).

Tanmateix, en la publicació de 1962, l'absència dels nivells d'enderroc en la sala quadrilobulada havia estat interpretat com la conseqüència de la seva eliminació en època posterior (entre 1859 i 1898)⁽⁴²⁾:

“La sala se debió descombrar y limpiar totalmente sacando los cascotes de las bóvedas y de los arcos.”

(SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 47)

Com veiem, la problemàtica arqueològica no està, ni de bon tros, resolta. No obstant, no insistirem en un debat que, ara com ara i fins que no s'aportin noves dades, seria fonamentalment estèril i poc apropiat per ser discutit àmpliament aquí.

L'evolució posterior de (o dels) l'edifici no ha estat clarificada per les intervencions arqueològiques realitzades fins al moment. No tenim evidències estratigràfiques immediatament posteriors al nivells constructius de l'edifici del segle IV (evidències d'ús, abandonament, etc), tot i que coneixem l'existència, fora de context o en posició secundària, de monedes d'època visigòtica (Recesvint, 649-672) (ZEDELIUS 1980: 186).

Les evidències posteriors, corresponents a l'església de Sant Bartomeu i a la vila medieval de Centcelles (FIG. 5), es presenten inconnexes com a conseqüència de la problemàtica ja descrita anteriorment (un mètode d'excavació no extensiu per rases i la reiterada absència d'una publicació completa dels resultats de la intervenció). No obstant, amb la informació disponible podem apreciar tres punts on, aparentment, es concentren les evidències d'època post-clàssica. Unes evidències que, inicialment, podem relacionar amb el nucli de poblament que, a partir del segle XII, s'estableix al voltant de l'església de Centcelles.

El primer punt és, precisament, l'edifici tardo-antic, on en molts casos reaprofitaven les estructures antigues (especialment l'habitació IV, els àmbits a l'oest i al nord de l'edifici quadrilobulat):

“...varios muros de época medieval que forman tres pequeñas habitaciones y un patio (...) construidas en el interior del edificio en el siglo XII (...) Los muros de las construcciones medievales están hechos de mampostería y, parcialmente, de fragmentos de tejas y mortero de derribo. Los ángulos (...) están hechos de pequeños sillares metidos en el mortero blando (...) Los restantes muros están contruidos con tierra arcillosa...”

(HAUSCHILD 1966b: 167)

El segon punt està situat a uns 100 metres al sud de l'edifici tardo-antic. En aquest sector, on hem realitzar dos sondeigs (100 i 200), durant la setena campanya d'excavacions de l'Institut Arqueològic Alemany:

(42) “B. Hernández Sanahuja escribe, *loc. cit.*, 74, que, a causa de la cantidad de escombros existente en el edificio cuadrilobulado, no pudo ver acceso alguno. Por consiguiente, el aula debió descombrarse entre los años 1859 y 1898, pues en la fotografía de Ángel del Arco este cuerpo de edificio puertas y al exterior presentaba el mismo aspecto que en la actualidad. Ángel del Arco, *loc. cit.*, 185”. (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962: 47). Una dada que és obviada en la interpretació posterior, per tal de reforçar, probablement, la tesi d'una construcció inacabada.

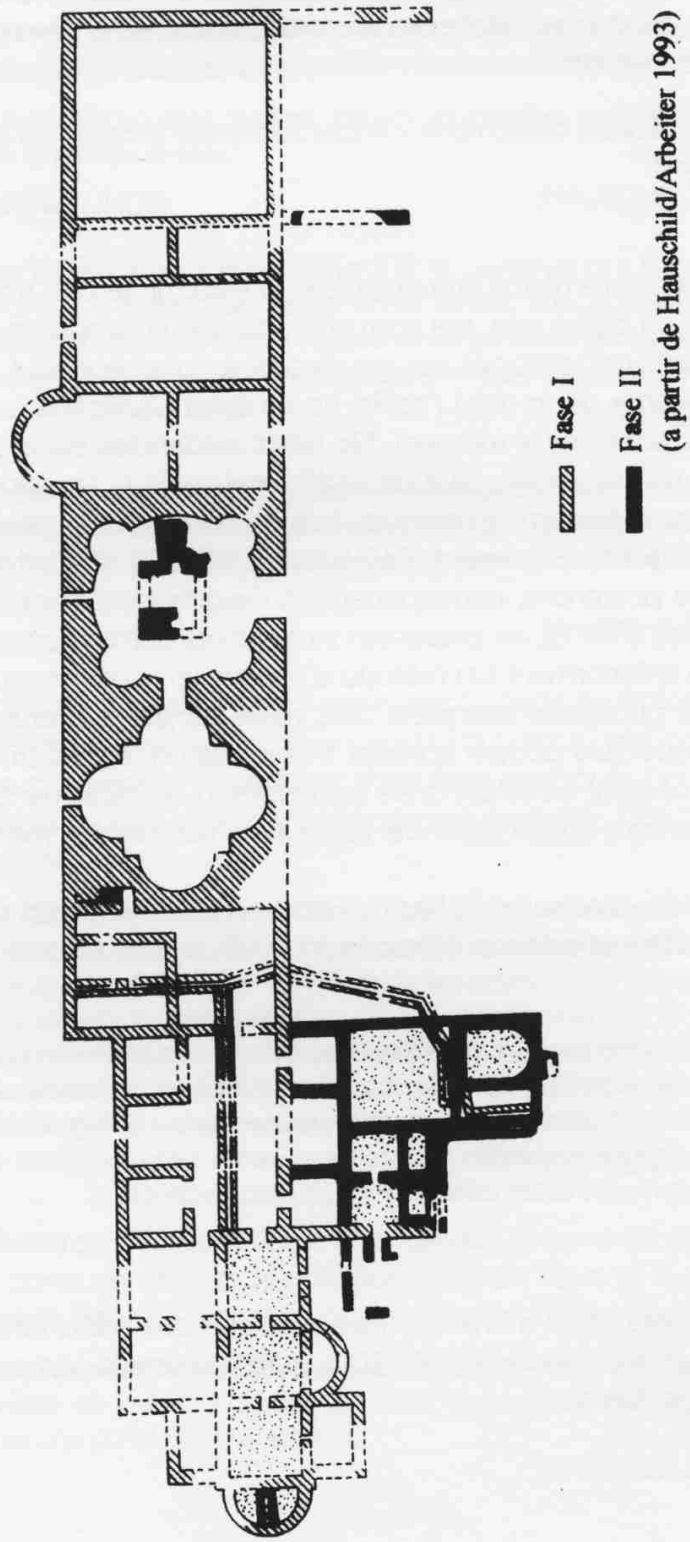

Fig. 4: Planta general amb indicació de les principals estructures d'època tar-do-antiga identificades (CODEX).

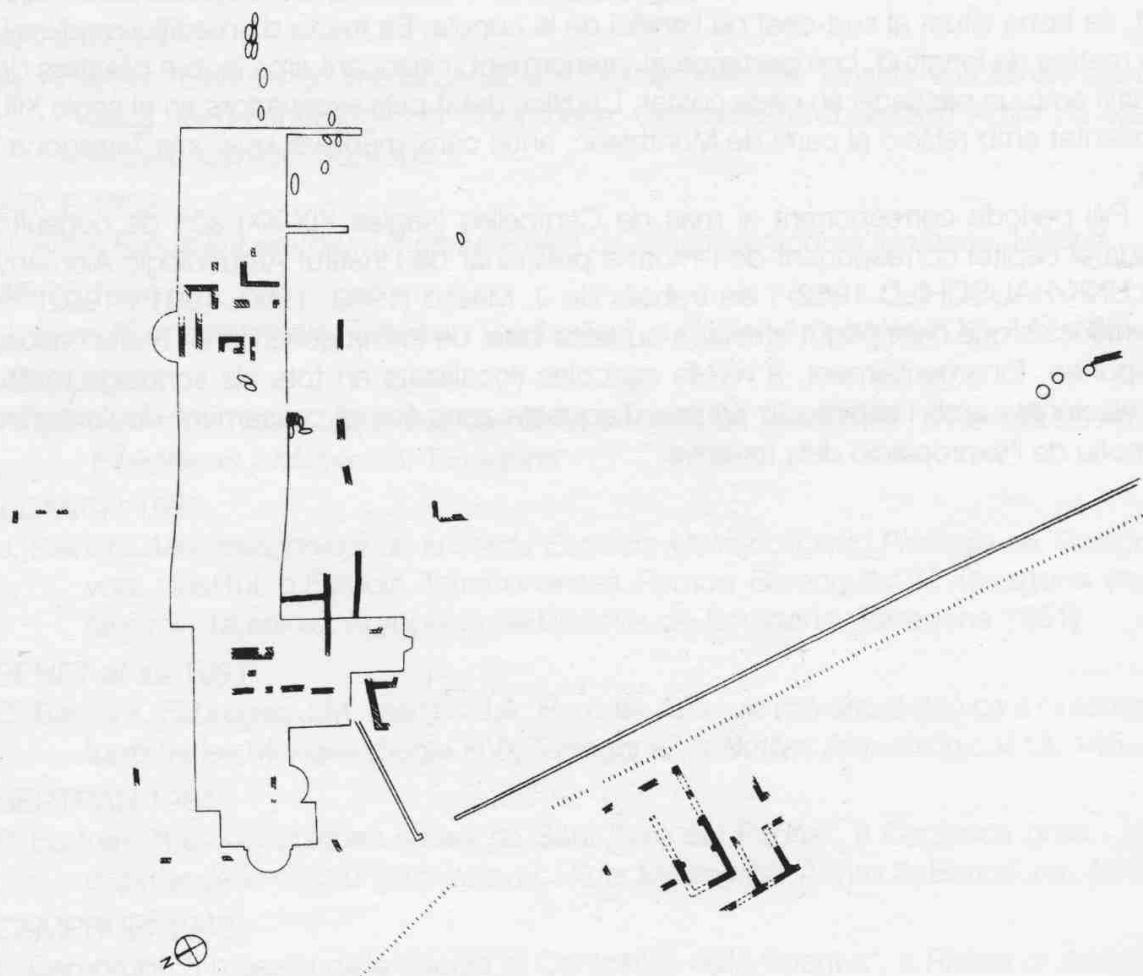

Fig. 5: Planta general amb indicació de les principals estructures d'època medieval i moderna identificades (CODEX).

"...aparecieron, a unos 70 centímetros de profundidad, en el terreno virgen, los restos de la parte inferior de un muro medieval de piedra seca y, además, tres grandes silos que estaban llenos de piedras. Entre las piedras de relleno de uno de los silos se encontraron fragmentos cerámicos que permitieron reconstruir vasijas enteras de una cerámica gris negruzca del siglo XII o XIII. En otro silo se encontró una moneda de plata de Alfonso II de Aragón."

(SCHLUNK 1966: 168)

La nostra intervenció va permetre localitzar una possible estructura en el sondeig 200 i un nivell amb materials aparentment anteriors al segle XIV (sondeig 100).

El tercer punt, on es van documentar les evidències d'aquesta època amb major entitat, es troba situat al sud-oest de l'edifici de la cúpula. Es tracta d'un edifici medieval, de 16 metres de longitud, compartimentat interiorment mitjançant arcs (sobre pilastres de carreus) i amb un passadís en cada costat. L'edifici, datat pels excavadors en el segle XIII, està orientat amb relació al camí de Montblanc, antic camí medieval que unia Tarragona i Lleida.

Pel període corresponent al mas de Centcelles (segles XIX-XX) són de consulta obligada el capítol corresponent de l'informe preliminar de l'Institut Arqueològic Alemany (SCHLUNK/HAUSCHILD 1962) i els treballs de J. Massó (1989, 1990, 1991 i 1992).⁽⁴³⁾ Les evidències que hem pogut atribuir a aquesta fase, de forma genèrica en molts casos, corresponen, fonamentalment, a nivells agrícoles (localitzats en tots els sondeigs realitzats) relacionats amb l'explotació agrària d'aquesta zona fins al cessament de l'activitat amb motiu de l'expropiació dels terrenys.

(43) Agraïm a J. Massó les observacions que ha fet al nostre text.

BIBLIOGRAFIA

ABADAL 1958

R. d'Abadal: *Els primers comtes catalans*, Barcelona

ALBIÑANA/BOFARULL 1849

J.F. Albiñana/A. de Bofarull: *Tarragona Monumental*, Tarragona

ARBEITER/KOROL 1988-1989

A. Arbeiter/D. Korol: "El mosaico de la cúpula de Centcelles y el derrocamiento de Constante por Magnencio", a *Butlletí Arqueològic*, 5, 10-11 (1988-1989), 193-244

ARBEITER 1995

A. Arbeiter: "Eine selten wiedergegebene jagdtechnik: Der einsatz von leinen mit blendzeug nach darstellungen in Conimbriga, Centcelles und Qusayr 'Amra", a *Madridrer Mitteilungen* 36, 303-309

ARCE 1988

J. Arce: *Funus Imperatorum. Los funerales de los emperadores romanos*, Madrid

ARCE 1994

J. Arce: "Constantinopla, Tarraco y Centcelles", a *Butlletí Arqueològic* 16, 147-166

ARCO 1898

Angel del Arco: "Notas arqueológicas de la diócesis de Tarragona", a *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* II, Tarragona

BLANCH 1985

J. Blanch: *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, 2 vols., Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona (reedició facsimil; 1a edició: Agrupació de Bibliòfils de Tarragona, Tarragona 1951)

BENET *et alii* 1991

C. Benet/X. Fàbregas/J.M. Macias/J.A. Remolà: "Intervenció arqueològica a l'interior de la torre de les Monges (Segle XIV), Tarragona", a *Butlletí Arqueològic* V.13, 145-186

BERTRAN 1984

P. Bertran: "Les ceràmiques grises de Sant Pere del Pedrís", a *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval*, 'Acta Medievalia' Annex 2, Barcelona, 49-62

CAMPRUBÍ 1942

F. Camprubí: "I mosaici della cupola di Centcelles nella Spagna", a *Rivista di Archeologia Cristiana* 19, 87-110

CAMPRUBÍ 1953

F. Camprubí: *El monumento paleocristiano de Centcelles (Tarragona)*, Barcelona

CATALUNYA ROMÀNICA 1995

Autors diversos (Director A. Pladevall): *Catalunya Romànica*, vol. XXI, Barcelona

CERDÀ/ROCA/SABATÉ 1992

M.A. Cerdà/J.M. Roca/J.M. Sabaté: *Notes per a l'estudi dels molins hidràulics de l'antic terme de Centcelles*, "Centre d'Estudis de Constantí", Tarragona

COBERTERA 1986

E. Cobertera: *Los suelos cultivados de la provincia de Tarragona*, Tarragona

CORTIELLA 1981

F. Cortiella: *Història de Constantí*, Tarragona

CUBELLS Í LLORENS 1987

J. Cubells i Llorens: "Fonts d'informació sobre Centcelles", a *Estudis de Constantí* 3, 81-93

DOMÈNECH i MONTANER 1921

L. Domènech i Montaner: *Centcelles. Baptisteri i cellae-memoriae de la primitiva església metropolitana de Tarragona. Discursos llegits en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, el dia 5 de juny de 1921*, Barcelona

DOMÈNECH i MONTANER 1931

L. Domènech i Montaner: *Centcelles. Baptisteri i cellae-memoriae de la primitiva església metropolitana de Tarragona*, Barcelona

ENGEMANN 1989

J. Engemann: "Die Mosaikdarstellungen des Kuppelsaals in Centcelles. Anlässlich der Publikation von Helmut Schlunk", a *Jahrbuch für Antike und Christentum* 32, 127-138

GUDIOL 1926

J. Gudiol: "Centcelles", a *Gasetta de les Arts* 3, 48 (1926), 4-6

HAUSCHILD 1964-1965

T. Hauschild: "Sucinto informe de las excavaciones en Centcelles", a *Noticario Arqueológico Hispánico* 8-9, 169-171, làms. 26-28

HAUSCHILD 1965

T. Hauschild: "Vorbericht über die Arbeiten in Centcelles (III). Der spätantike Bau", a *Madri-der Mitteilungen* 6, 127-138, figs. 1-4, làms. 41-52

HAUSCHILD 1966a

T. Hauschild: "Die Grabungen in Centcelles", a *Archäologischer Anzeiger*, 86-92

HAUSCHILD 1966b

T. Hauschild: "Sucinto informe de las excavaciones en Centcelles", a *Noticario Arqueológico Hispánico* 8-9 (1964-1965), 169-171, làms. 26-28

HAUSCHILD 1972

T. Hauschild: "Untersuchungen im Monument von Centcelles", a *Actes del VIII Congrés Internacional d'Arqueologia Cristiana (Barcelona, 1969)*, 333-338, làms. 145-149

HAUSCHILD/SCHLUNK 1986

T. Hauschild/H. Schlunk: *La vil·la romana i el mausoleu constantinià de Centcelles, "Fòrum. Temes d'història i d'arqueologia tarragonines"* 5

HAUSCHILD/ARBEITER 1993

T. Hauschild/A. Arbeiter: *La vil·la romana de Centcelles*, Barcelona

HERNÁNDEZ 1888

B. Hernández Sanahuja: "Basílica bizantina de Centcelles y duración del paganismo en la ciudad de Tarragona", apèndix núm. 1 del llibre *El pretorio de Augusto en Tarragona. Estudios Histórico-arqueológicos*, Tarragona

MADOZ 1847

P. Madoz: *Diccionario geográfico-histórico de España y sus provincias de Ultramar*, vol. VI, Madrid

MASSÓ 1989

J. Massó: "Notes per a l'estudi del terme de Constantí a l'antiguitat", a *XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya (Valls-Vila-rodon, 24-26 de novembre de 1989)*, Valls, 201-218

MASSÓ 1990

J. Massó: *Notes per a l'estudi del terme de Constantí a l'antiguitat*, "Centre d'Estudis de Constantí", Tarragona

MASSÓ 1991

J. Massó: "Centcelles a la darrerria del segle XIX", a *Estudis de Constantí* 7, 9-22

MASSÓ 1992

J. Massó: "El descobriment de les pintures i del mosaic de la cúpula de Centcelles, l'any 1877, segons una carta d'Antoni Soler", a *Estudis de Constantí* 8, 59-70.

MARCA 1688

Petro de Marca: *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus*, Paris

MENCHON 1996

J. Menchon: "Sobre Centcelles medieval, algunes notes", a *Estudis de Constantí* 12, Tarragona, 15-26

MORERA 1894

E. Morera: *Tarragona antigua y moderna*, Tarragona

MORERA 1897

E. Morera: *Tarragona cristiana. Historia del Arzobispado de Tarragona y del territorio de su Provincia (Cataluña la Nueva)*, vol. 1, Tarragona

MORERA 1910

E. Morera: "Provincia de Tarragona", a (F. Carreras i Candí, dir.) *Geografia General de Catalunya*, Barcelona circa 1910

NIEMEYER/RÜGER 1962

H. G. Niemeyer/C. Rüger: "Vorbericht über die Arbeiten in Centcelles 2. Die Keramik der Grabungen 1959/1961", a *Madridrer Mitteilungen* 3, 101-118

PADILLA 1984

J.I. Padilla: "Contribución al estudio de las cerámicas grises catalanas de época medieval: el taller, los hornos y la producción de Casampons", a *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval*, 'Acta Medievalia' Annex 2, Barcelona, 99-143

PADILLA/VILA en premsa

J.I. Padilla/J.M. Vila: "El tester 374-B de Cabrera d'Anoia. Anàlisi d'una fase de la producció d'aquest centre artesanal", *Taula rodona Ceràmica Medieval Catalana*, organitzada pel Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona (15-16 de novembre de 1994)

REMOLÀ 1991

J.A. Remolà: "La documentació gràfica de Constantí al segle XVII", a *Estudis de Constantí* 7, 25-40

REMOLÀ/MACIAS 1989

J.A. Remolà/J.M. Macias: "El baluard del Raval de Sant Cristòfor", a *Estudis de Constantí* 5, 75-96

RÜGER 1969

C. Rüger: "Vorbericht über die Arbeiten in Centcelles (IV). Datierende römische Keramik", a *Madriider Mitteilungen* 10, 251-275

SABATER 1888

S. Sabater: *Historia de la vila de Constantí*, Tarragona

SÁNCHEZ 1996

J. Sánchez Real: "El molino papelerero de Centcelles", a *Estudis de Constantí* 12, 27-40

SÁNCHEZ 1973-1974

J. Sánchez Real: "El molino papelerero en Tarragona", a *Boletín Arqueológico* IV.121-124, 119-130 (reproduït a *Estudis de Constantí* 1 [1985])

SCHLUNK 1959

H. Schlunk: "Untersuchungen im frühchristlichen Mausoleum von Centcelles", a *Neue Deutsche Ausgrabungen im Mittelmeergebiet und im Vorderen Orient*, Berlin, 344-365

SCHLUNK 1965

H. Schlunk: "Sucinto informe sobre las excavaciones de Centcelles", a *Noticiario Arqueológico Hispánico* 7, 181-183

SCHLUNK 1966

H. Schlunk: "Sucinto informe de las excavaciones en Centcelles", a *Noticiario Arqueológico Hispánico* 8-9 (1964-1965), 166-168, làms. 26-28

SCHLUNK 1988

H. Schlunk: *Die Mosaikkuppel von Centcelles*. Aus dem Nachlass für den Druck bearbeitet und mit Anmerkungen versehen von A. Arbeiter, Mainz, 2 vols

SCHLUNK/HAUSCHILD 1962

H. Schlunk/T. Hauschild: *Informe preliminar sobre los trabajos realizados en Centcelles*, 'Excavaciones Arqueológicas en España' 18, Madrid

UDINA 1951

F. Udina: *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*, Barcelona

UNTERMANN 1967

J. Untermann: "Namenkundliche Bemerkungen zu Constantí und Centcelles", a *Madriider Mitteilungen* 8, 226-229

VILLANUEVA 1851

J. Villanueva: *Viaje literario a las iglesias de España*, tom XIX, Madrid

WARLAND 1994

R. Warland: "Status und Formular in der Repräsentation des spätantiken Führungsschicht", a *Römische Mitteilungen* 101, 175-200, taf. 71-75

ZEDELIUS 1980

V. Zedelius: "Vorbericht über die Arbeiten in Centcelles (V). Die Fundmünzen", a *Madriider Mitteilungen* 21, 180-188, làms. 46ss.